

tarizované, využívající citace a odbočky umožňuje pohybovat se volněji mezi jednotlivými tématy, přesto by měl text držet pohromadě díky svému ústřednímu tématu či konceptu. Pokud dojde k výraznějšímu vychýlení, čtenář si toho okamžitě všimá. Druhá výtka směřuje k textu „Sociologické technoimaginace“, který trpí nedopracovaností až povrchností. Téma, které zde autor představuje, je slibné, ale velmi málo rozvinuté právě v oblasti sociálních věd, ke které se má vztahovat. Zde si pravděpodobně budou čtenáři muset počkat na další rozpracování.

T. Dvořák píše své texty s lehkostí a vtipem, na které nejsme v akademické produkci příliš zvyklí. Čtenáře láká proniknout do svého myšlení pomocí provokativních citátů, přitom tak nečiní samoúčelně ani prvoplánově. Jeho cit pro jazyk je zjevný, stejně jako výtvarné citění, se kterým zvolil obraz Jana Šerých pro obal své knihy. Na druhou stranu schopnost zaujmout (potenciální) čtenáře sama o sobě nestačí. Můžeme tedy jen doufat, že se v následujících autorových textech ke zručnosti přidá i větší zodpovědnost vůči čtenáři.

Anna Kopecká

Stanislav Holubec: *Sociologie světových systémů*

Praha, Sociologické nakladatelství 2009, 207 s.

V roce 2009 byla Sociologickým nakladatelstvím vydána publikace Stanislava Holubce, která čtenářům přibližuje v podobě komplexního rozboru teorii světového systému tak, jak s ní pracuje její zakladatel Immanuel Wallerstein. Představeny jsou však současně alternativní pojetí této teorie, zastupované zejména Christopherem Chase-Dunnem a André G. Frankem. Autor se tak snažil o komplexní pohled na teorii, která si klade nárok na základě universalistického a systémového přístupu vy-

světlit dynamiku vývoje sociálně-ekonomických procesů světového systému, a to v závislosti na základní příčině, kterou je historicky proměnlivý způsob provádění akumulace kapitálu. Tento způsob implicitně generuje hierarchické rozvrstvení jednotlivých světových územních celků do tří zón: jádra, semiperiferie a periferie. Jádrem je myšleno území, které ovládá periferii, má z jejího podřízení přínos (inspiratione K. Marxem), umožňující rozvíjet vyšší formy kapitálové nadstavby, která dále utvrzuje moc jádra. Jádro zahrnuje hlavní centra směny, produkci kvalitních výrobků a kapitalizaci výroby podmíněnou inovační vlnou. Rutinizace této inovační vlny přechází přesunu její produkční části do semiperiferie a následně do periferie, kde neexistuje silný sociální stát, a proto je zde živelnější konkurence. Periferie představuje ovládané území, které dodává jádru suroviny, jež jsou následně zpracovány (vyšší přidaná hodnota) právě v jádře. Cyklický charakter vývoje uvnitř světového systému je dán tzv. Kondratěvovými cykly (vlna A: vzestup, vlna B: stagnace), přičemž cyklus trvá 40–60 let a jednotlivé fáze (A, B) jsou zhruba stejně dlouhé (s. 30). Cyklus začíná inovací v technicko-hospodářské oblasti a je aktivní do období nasycení poptávky, potom dochází ke stagnaci.

Moderní světový systém se začíná ustavovat v období okolo roku 1450 a jeho ustavování podmiňovaly technické vynálezy (např. spřádací stroje – proměna feudálních pořádků nebo parní stroj, který umožnil výrazné zvýšení produktivity práce), které byly zhmotněním inovačních vln. Spojení inovací spolu s vytvářením hegemoniální správy a její charakter (imperiólní, kulturně-ekonomický) podmiňovaly vytváření geopolitického řádu, a to až do doby, kterou známe dnes. Zásadní trajektorii vývoje tohoto systému však určuje ekonomicko-kulturní hegemonie, která byla narušována imperiólními pokusy o nadvládu s tím, že nelze přehlédnout imperiólní mocenské pokusy semiperiferií, které po-

mohly ustavit svými porážkami hegemonii vítězů v moderním světovém systému (selhání Habsburků v 16. století, Francie 18.–19. století, Německo v 19.–20. století). Opačně je tomu v předmoderním světovém systému (říše římská, říše Chanů) (s. 165). Autor publikace geograficky vázaný kapitalistický vývoj přibližuje jak z pohledu Wallersteinovy systémové teorie, tak z pohledu konkrétních historických proměn v jednotlivých zónách, i mezi nimi. Čtenáři se tak dostává například nahlédnutí do hypotéz, vysvětlujících důvody zásadních rozdílů mezi Severní a Jižní Amerikou, některými oblastmi Asie (Japonsko/Čína) a Afriky.

Autor se ve své publikaci nezabývá pouze Wallersteinovou teorií, staví vedle ní i teorie alternativní a jednotlivé aspekty teorie Wallersteinovy ukazuje v rozličných výstupech alternativních analýz. Proti univerzalistickému, víceméně uzavřenému konceptu I. Wallersteina autor doplňuje pohled sociologa Christophera Chase-Dunna a antropologa Thomase D. Halla a André Gundera Franka spolu s Barrym K. Gillsem. Zajímavou historickou alternativou k dějinné explikaci světosystému je přístup světosystému 13. století popsáný Janet Abu-Lughodovou, který autor rovněž stručně představil.

Zmiňovaní Ch. Dunn a T. Hall systémové hledisko vysvětlující geografický řád nevztahují pouze na jednu příčinnou variantu způsobu „fungování“ dějin, tedy na kapitalistickou akumulaci v její moderní podobě. Tento principiální odklon jim umožňuje lepší práci se subsystémy, protože směna ve své antropologické rovině (jako funkční potřeba sourodého společenství) funguje i v systémech menšího měřítka, které měly své dlouhé trvání. I proto tyto autoři pracují s pojmem velmi malý světový systém. Ten zahrnuje kontakty mezi populacemi lovců se sběrači, přirozenou pulzací (zvětšování, zmenšování na základě ekologických a směnných možností), akumulaci technologií (nástroje, dovednos-

ti), nikoliv tedy finančního kapitálu, a mírné hierarchie spojené s příbuzenskou pomocí jako zvláštní formou akumulace (s. 154). Organizovanost vzniká z ekologických a populačních podnětů, což odůvodňuje úpadek produkčně-organizačních forem soužití při emigraci těchto skupin do oblastí bohatých na potraviny (přechod zpět od zemědělství k lovu, pokud to územní ekologie dovoluje). Zemědělská společenství, která užívají výše popsané podoby akumulace, se odlišují v tom, že vzájemný obchod nesloužil k obohacování jednoho společenství na úkor druhého, což je naopak charakteristické pro moderní světový systém (s. 156). V publikaci je život takového malého světového mikrosystému popsán na příkladu kmene Wintuů ze severní Kalifornie. Autor rovněž uvádí ve svém exkurzu tzv. velmi malý světový systém v Čechách 6.–9. století, který zahrnuje pravděpodobné scénáře usazování polabských Čechů v kontextu historicko-geografických vlivů, na nichž ukazuje další principy teoretického pojetí Chase-Duna a Halla (s. 156–162).

Sociálně-ekologickým přístupem je motivován i jejich model vytváření hierarchií v tradičních společnostech, který je dán technologickými změnami. Intenzifikace produkce vede k populačnímu růstu a vyčerpání obživných zdrojů z daného území a v druhém plánu je jejím důsledkem emigrace, která naráží na obsazená území (teritoriální konflikty). Řešením je buď nová technologie, nebo sociální hierarchie regulující přístup k vzácným zdrojům (s. 167). Zřejmě se uplatňují oba principy v dialektickém pnutí, tj. klasicky nové technologie neruší sociální řád jako takový, ale způsobují jeho proměnu, mohli bychom říci možná proměnu významů i kontextů regulací, sem ale již autor nezasahuje.

Chase-Dun i Hall reflektují Marxův princip rozporu mezi produkčním způsobem a produkčními silami, nicméně do něho vkládají pohled, který zahrnuje i konkrétní výchozí situaci společenství před technologickou změnou. Právě to při utvá-

ření velmi malých světových systémů hrálo zásadní roli, jak autor dokládá na příkladu narušení sociálního života indiánských kmenů, které kvůli výměně kožesin za zbraně způsobily ekologickou devastaci vlastních zdrojů obživy, vedoucí k vnitřnímu rozvratu indiánských skupin náhle válčících mezi sebou o vzácné potraviny. Naopak v rozvinutých společnostech nemusí mít ani „velký“ technický objev žádný vliv (chtělo by se napsat: nemusí mít vliv na vertikální rovině zdroje-hierarchie-regulace, ale zřejmě bude mít vliv na horizontální rovině různých diskurzů). Autor přesto připomíná, že oba tvůrci těchto teorií se, oproti univerzalistickému zjednodušení Wallersteinovu, dopouštějí rovněž redukce, a to demografické a ekologické, která opomíjí přístup kulturních příčin vytváření společenství a jejich způsobu existence, založený například M. Weberem nebo R. K. Mertonem (s. 168). Důležité je však to, že tito autoři přistupují k problému světového systému z mikroúrovně antropologických forem akumulace, načež definují strukturu světového systému (vlastně jeho matici, na základě níž dochází k „začleňovacím“ pohybům, utváření pozic ovládající-ovládaný) pomocí těchto akumulacně-organizačních sítí: politicko-vojenská, síť výměny prestižního zboží, síť výměny běžného zboží a informační síť. Pořadí objevování těchto sítí (obvykle: informační, prestižní zboží, vojensko-politická síť a nakonec síť běžné spotřeby) (s. 162) určuje *de facto* systémové uzavírání nového územně-mocenského komplexu.

Další zakomponovanou a na různých místech publikace připomínanou významnou alternativou je globální systém André Gundera Franka a Barry K. Gillsa. Tito autoři nestaví do středu světového systému západní svět a jeho dějiny, ale civilizaci jako takovou (světový systém tedy nezačíná okolo 16. stol, ale vlastně trvá již 5000 let). Světový systém je tedy rozsáhlejší co do velikosti, tak i délky jeho trvání. Znamená to změnu měřítka, kterým je na svě-

tosystém nahlíženo (např. oproti kondratěvovým cyklům jsou cykly vzestupů a pádů podle Franka cca 10x delší). Středem této civilizace je vzhledem k demografické a kulturní síle Asie, která díky ekologicky podmíněnému způsobu řízení (zavlažování utvářející centrálně ovládanou infrastrukturu) ve spojení s demografickým a kulturním vývojem představovala dlouho nadřazený soběstačný systém, který víceméně západní svět ignoroval (s. 108). Čína vytvářela prostorově a časově organizovaný systém obchodních sítí, které zajišťovaly přístup obyvatelům na trh podle přísného geometrického rozdělení obývaného prostoru, tj. např. městysy byly obsluhovány z bodu, který byl vhodným středem pro jejich umístění. Jednotlivé trhy si místně nekonkurovaly, protože byla uplatněna časová diferenciací konání trhů v těchto jednotlivých bodech. Tím ale Čína zanedbávala vyšší formy obchodu (výroční trhy a burzy), které tvoří žíly a tepny obchodu umožňující lepší převod informací o dění v obchodním systému, tak jak se uplatnil později v západním světě (s. 112). Tak jako měla Čína vlasečnicovou podobu v oblasti zavlažování, měla ji i v případě obchodu. Právě taková obchodní a politická logistika dokládala sílu plánovacího a hierarchického systému Číny, která ač dbala na tradiční formy statusové různosti, umožňovala volný přístup na místa úředních správců. Funkční logistika zajišťovala plynulý přestup regulačních direktiv z centra na periferie. Autor publikace však správně připomíná problém Frankova přístupu, který nejenže podceňuje určující předchozí civilizace západního světa (řecká a římská), ale preferuje kulturně-regulační principy na bázi kvantity (demografie → nutná hierarchizace a z toho plynoucí ustálenost) oproti kvalitě (produkce, inovace → nové kombinace jako důsledek řešení obchodních tlaků) (s. 111–112).

Rozčlenění textu, kterým autor českým čtenářům představuje Wallersteinovu světotosystémovou teorii i teorie doplňující či

alternativní, začíná základními definicemi (objasnění souvislostí mezi světovým a sociálním systémem), a to v první až čtvrté kapitole, pokračuje pátou kapitolou, kde autor otevírá podrobnější, historicky podloženější analýzu postavenou na provázání postulatů teorie s dějinnými událostmi a vývoji v jednotlivých částech světových systémů (regionů) – autor tak např. připomíná Wallersteinovo vysvětlení, proč právě Evropa převzala v rozhodujícím období roli jádra, ačkoliv ve středověku tomu nic nenásvědčovalo (5. kap). V 6. kapitole autor připomíná jednotlivé fáze vývoje světového systému a na vývoji měrných soustav ukazuje, jak probíhalo evropské ujednoco- vání měr na základě přenosu poznatků jadrového regionu, což může napomoci porozumění některým aspektům současných světových integračních tlaků.

Sedmou a osmou kapitolou autor představuje dynamiku a strukturu současného světového systému. V těchto kapitolách je mj. představena hegemoniální role USA, a to jak v inovační (např. převaha angličtiny ve vědeckých publikacích), tak zejména vojenské roli, přičemž právě vojenská role je v současnosti silnější než ekonomická (s výjimkou tzv. měkké produkce: film, televize, sociální sítě) (např. s. 86). Zajímavá je rovněž autorova analýza vhodných měřítek, podle nichž by měly být jednotlivé země řazeny do příslušných zón (např. podle interakce mezi jednotlivými státy, dle HDP/obyv., tradice kontinua = pořadí v žebříčku dle prvků jádra či periferie – např. jadrový/periferijní typ dováženého/vyváženého zboží – s. 94).

Devátá kapitola, která prezentuje světový systém v neevropském světě, čtenáře seznamuje s pozicí ostatních kontinentů. Do centra pozornosti se dostává Asie, která má v této kapitole mimořádné místo, a zároveň je zde poprvé hlouběji představena teorie André G. Franka, která polemizuje s wallersteinovským pojetím Evropy jako územím generujícím jádro světového systému. Tato kapitola představuje i Latin-

skou Ameriku a na jejím příkladě vysvětluje důvody jejího rozdílného postavení proti USA. Otevřena je i otázka periferního statusu Afriky, co je jeho příčinou a jaký lze pro tento region očekávat vývoj.

Desátá kapitola se snaží aplikovat poznatky fungování světového systému na české země. Je zde rozvinuta otázka osidlování Polabí, ekologické, environmentální a demografické naznačení vzniku českého systému. Problematika českých zemí je vysvětlována na subsystémové a antropologické rovině, je tedy inspirována spíše pojetím Chase-Dunna než Wallersteina. Jedenáctá kapitola v krátkosti shrnuje předpokládané konflikty, které budou určovat budoucí fungování světového systému (konflikt mezi kapitalistickými velmocemi, Sever vs. Jih, tj. jádro vs. zbytek světa a metaforicky Davos vs. Porto Alegre – tedy lakonicky řečeno: má ekonomika sloužit společnosti nebo naopak)? Dále jsou připomenuty Wallersteinem reflektované problémy deruralizace a potřeby demokratizace, které ohrožují základní rysy současného fungování kapitalismu. Na druhé straně politická socializace těchto problémů může vést k extrémní byrokratizaci, homogenizaci a zesílení státu, což může předznamenat další vývojovou krizi (s. 137).

Dvanáctá kapitola přináší kritické zhodnocení teorie světového systému. Autor rozebírá ekonomický redukcionismus této teorie a opomíjení mimoekonomických transferů způsobujících nepřímý vliv jedné části regionu na druhý, a to i asynchronně. Dále Holubec připomíná menší respektování teorií globalizace – má dnes vůbec smysl hovořit o rozdělení světa do tří zón? Další otázkou je historická doložitelnost systémové, holistické reality – v jakém smyslu je náš svět celek? Koreponduje holistická doktrína opravdu se skutečnou mírou mezinárodního obchodu v době, kdy se světový systém začal utvářet? Potřeba je podívat se pozorně i na reálnou provázanost jádra a periferie. Je skutečně periferie pro rozvoj jádra tak nutná?

Autor dále upozorňuje na problematičnost definice semiperiferie – autor zde dospívá ke srozumitelnému rozdělení na semiperiferii hospodářskou a politickou s tím, že se obě mohou překrývat (s. 141). Problematickým se může jevit jednostranný pohled na periferii – byly periferie v rámci kolonizace pouze trpiteli nebo i příjemci přínosných kulturních hodnot odjinud? Jinou otázkou je přílišná provázanost této teorie s kapitalismem, tj. musela být cesta k modernímu světosystému jenom kapitalistická? V této kapitole je rovněž zdůrazněno opomíjení otázek genderu – jaká byla role žen v různých zónách světosystému a jak se v těchto zónách časem pozměňovala? Důraz se klade na ideologičnost (musíme apriori obviňovat Západ za všechny problémy světosystému?) a také eurocentrismus a jádrocentrismus, tedy není sama níř našeho poznávání světosystému odvozena z jádra světosystému? V této kapitole autor rovněž otevírá alternativní přístup.

Závěrečná, třináctá kapitola se zabývá epistemologickým obratem Immanuela Wallersteina. Nejde zde o paradigmatický obrat, systém zde stále hraje podstatnou roli, ale je akceptován samotný vývoj v systémové teorii jako takový. Holubec zmiňuje Wallersteinovu inspiraci Prignoninovou teorií systému (chaos, bifurkace = rozvětvení poté, co například vnitřní konflikty posunou chování systému tak daleko od jeho vztažného bodu rovnováhy, až návrat není možný, dochází k rozpadu (vzniku nových variant) systému – jeho rozvětvení), což může posunout světosystémovou analýzu k lepšímu porozumění současné geokultuře. Základní pro tuto kapitolu je rovněž dialektický rozbor pojmu eurocentrismus (s. 184) nebo také krize geokultury či krize moderní vědy.

Sumárně lze představený text S. Holubce považovat za zdařilé hlubší seznámení s Wallersteinovou teorií světového systému, které bude užitečné zejména pro studenty těch oborů, jež sledují logiku mezinárodních vztahů (mezinárodní studia).

Pro tyto studující je kniha jednou z iniciačních publikací vysvětlující základní teorii světosystému v kontextu teorií doplňujících či alternativních. Zejména oceňuji reflexi kulturněantropologických aspektů světosystému představených Ch. Dunne a T. Hallem, protože samotný wallersteinovský přístup má skutečně „systémově“ kulturní prostor vytlačen. Autor se také čtenáři přibližuje vhodně zvolenými tématy, na nichž světosystémový přístup vysvětluje (rozdílný vývoj latinskoamerických zemí oproti USA aj.). Důležité je i zhodnocení dílčích závěrů světosystémové teorie výstupy autorů jako F. Braudel, H. Nolte, D. Wilkinson, T. Shannon, S. Sanderson a další. Do určité míry je škoda, že se autor nepokusil více rozpracovat teorii světosystému ve vztahu ke střední a východní Evropě. Pokus představit tímto teoretickým výkladem české země by byl zajímavý, i když částečně naráží na užší výběr literatury, která počátky českého kulturního systému popisuje, jelikož světosystémová teorie má v tomto rozhodně deficit. V případě kapitoly pojednávající o epistemologickém obratu I. Wallersteina byl autor výstižný, ale rovněž možná až příliš stručný, svých vlastních hypotéz dalšího vývoje se tu zbytečně vzdává. Co se týče příloh v publikaci, chybí historiografická tabulka znázorňující přesuny mezi jednotlivými postavami z pohledu důležitých světových hráčů od roku 1450 do dneška. Takovou tabulku by bylo možné kombinovat i s rozděleními dle přístupu dalších autorů či podle různých klíčů zařazování do těchto zón. Přes uvedené připomínky platí, že publikace má nárok stát se jednou ze základních prací (nejen) pro studenty oborů, které se věnují problematice mezinárodních vztahů.

Přemysl Vlček